

TEMA 26. SVOBODA, POSTAVA IN VEST

1. SVOBODA BOŽJIH OTROK

Človeška svoboda ima več razsežnosti. *Svoboda kot odsotnost prisile* je svoboda človeka, ki lahko navzven stori to, kar se je odločil storiti, brez vsiljevanja ali oviranja s strani zunanjih dejavnikov; v tem smislu govorimo o svobodi izražanja, o svobodi združevanja itd. *Svoboda izbire* ali *psihološka svoboda* pomeni odsotnost notranje potrebe po tem, da bi izbrali to ali ono; ne nanaša se na možnost nekaj *narediti*, temveč na to, da se človek samostojno *odloči*, brez da bi bil podvržen nekemu notranjemu determinizmu. V *moralnem smislu* pa se svoboda nanaša na zmožnost človeka, da pritrdi in ljubi tisto dobro, ki je predmet svobodne volje, brez da bi ga zaslužjevale neurejene strasti in greh.

Bog je hotel človeško svobodo, da bi človek »sam od sebe iskal svojega Stvarnika, se ga svobodno oklepal in prišel na ta način do dovršene in blažene popolnosti. Človekovo dostojanstvo torej zahteva, da se pri svojih dejanjih ravna po zavestnem in svobodnem odločanju, to se pravi osebno, iz notranje pobude in iz notranjega nagiba, ne pa pod vplivom slepega notranjega gona ali zgolj pod pritiskom zunanjega siljenja. Tako dostojanstvo pa doseže človek tedaj, če se osvobodi vsake sužnosti strastem in v svobodnem odločanju za dobro hodi za svojim ciljem ter si z učinkovito in preudarno vnemo priskrbi za to primerna sredstva.«¹

Svoboda od prisile, od notranje nujnosti in od neurejenih strasti, z eno besedo, polna človeška svoboda vsebuje visoko vrednost, kajti samo ta omogoča človeku ljubezen (svobodno pritrditev) do *dobrega*, ker je *dobro*, in zaradi tega tudi ljubezen do Boga, ki je najvišje dobro; to je dejanje, s katerim človek posnema božjo ljubezen in doseže cilj, za katerega je bil ustvarjen. V tem smislu trdimo, da je »resnična svoboda odlično znamenje bogopodobnosti v človeku.«²

Sveto pismo obravnava človeško svobodo z vidika odrešenjske zgodovine. Zaradi prvega padca je svoboda, ki jo je človek prejel od Boga, postala podvržena sužnosti greha, čeprav ni popolnoma propadla (prim. *Katekizem*, 1739-1740). Po svojem zmagoslavnem križu, ki ga je oznanjala in napovedovala ekonomija stare zaveze, »je Kristus pridobil odrešenje za vse ljudi. Odkupil jih je od greha, ki jih je zaslužjeval« (*Katekizem*, 1741). Samo tako, da sodeluje z

¹ II. VATIKANSKI KONCIL, Konst. *Gaudium et spes*, 17. Prim. *Katekizem*, 1731.

² *Prav tam*.

milostjo, ki jo Bog daje po Kristusu, lahko človek uživa polno svobodo v moralnem smislu: »Za svobodo nas je oprostil Kristus« (Gal 5,1, prim. *Katekizem*, 1742).

Človek ima zmožnost grešiti, vendar se Bog ni odpovedal temu, da ga ustvari kot svobodno bitje. Človeške oblasti morajo svobodo spoštovati in ne smejo nalagati več omejitev, kot jih zahtevajo pravični zakoni. Istočasno pa ne smemo pozabiti, da za to, da bi bile odločitve dobre, ni dovolj, da so svobodne, in da šele v luči ogromne vrednosti, ki jo ima svobodna pritrditev dobremu s strani človeka, postane razumljiva etična zahteva po spoštovanju tudi njegove zmotljive svobode.

2. NARAVNI MORALNI ZAKON

Pojem zakona oz. postave je analogen. Naravna postava ali zakon, nova postava, Kristusova postava, človeški politični zakoni in cerkveni zakoni so moralni zakoni v zelo različnem smislu, čeprav imajo vsi nekaj skupnega.

Večni zakon imenujemo načrt božje modrosti, da bi vse stvarstvo privedla k njegovemu cilju³; kar zadeva človeški rod, ustreza večni zveličavni zamisli Boga, po kateri nas je izvolil v Kristusu, »da bi bili pred njegovim obličjem sveti in brezmadežni«, »v ljubezni nas je vnaprej določil, naj bomo po Jezusu Kristusu njegovi posinovljeni otroci« (Ef 1, 4-5).

Bog vsako bitje vodi do njegovega cilja skladno z njegovo naravo. In sicer, »Bog skrbi za ljudi drugače kakor za bitja, ki niso osebe: ne "od zunaj", po zakonitostih fizične narave, ampak "od znotraj", po razumu, ki more zato, ker z naravno lučjo spoznava večno božjo postavo, človeku kazati pravo smer njegove svobodne dejavnosti.«⁴

Naravni moralni zakon je deležnost razumskega bitja pri večnem zakonu.⁵ To je »večna postava sama, vsajena v bitja, ki uporabljajo razum in ki jih nagiblje k njim pripadajočemu delovanju in cilju.«⁶ Torej je to božja (naravna božja) postava oz. zakon. Sestoji iz prav iste luči razuma, ki človeku daje razločevati dobro in zlo, in ki ima moč zakona, ker je glas in razlagalec najvišjega božjega uma, pri katerem ima delež naš duh in kateremu se podreja naša svoboda.⁷ Imenuje se *naravna*, ker temelji na luči razuma, ki jo ima vsak človek po svoji naravi.

³ Prim. SV. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 93, a. 1, c.; II. Vatikanski koncil, Izjava *Dignitatis humanae*, 3.

⁴ SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 6. 8. 1993, 43.

⁵ Prim. *prav tam*; SV. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 91, a. 2.

⁶ Prim. SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 44.

⁷ Prim. *prav tam*.

Naravni moralni zakon je prvi korak pri sporočanju božjega odrešenjskega načrta vsemu človeškemu rodu, kar je v polnosti mogoče spoznati šele preko razodetja. Naravni zakon ima »za temelj teženje po Bogu in pokorščino Bogu, viru in sodniku vsega dobrega, kakor tudi čut za drugega kot za sebi enakega« (Katekizem, 1955).

Značilnosti. Naravna moralna postava je *splošna*, ker se razteza na vse ljudi vseh časov (prim. Katekizem, 1956). »Naravna postava je nespremenljiva; traja skozi vse zgodovinske spremembe; obdrži se pod pretakanjem idej in nravi in podpira njihov napredek. Pravila, ki jo izražajo, ostajajo v bistvu veljavna« (Katekizem, 1958).⁸ Je *obvezujoča*, kajti če naj človek streми k Bogu, mora svobodno delati dobro in se izogibati zlu; za to pa mora razločevati dobro od zla, kar doseže predvsem s pomočjo luči naravnega razuma.⁹ Ravnanje po naravnem moralnem zakonu more biti včasih težavno, nikdar pa nemogoče.¹⁰

Spoznanje naravnega zakona. Zapovedi naravnega zakona lahko spoznajo vsi ljudje s pomočjo razuma. Kljub temu pa vseh njenih zapovedi ne dojemajo vsi jasno in neposredno (prim. Katekizem, 1960). Njeno dejansko poznavanje lahko pogojujejo osebna pripravljenost posameznika, družbeno in kulturno okolje, vzgoja, ki jo je prejel itd. Ker v sedanji situaciji posledice greha niso popolnoma izbrisane, sta človeku potrebna milost in razodetje, da bi moralne resnice mogli spoznati »vsi in brez ovir, s trdno gotovostjo in brez sleherne zmotne primesi.«¹¹

3. POZITIVNI BOŽJI ZAKON

Stara postava, ki jo je Bog razodel Mojzesu, »je prvo stanje razodete postave. Njeni npravni predpisi so na kratko povzeti v desetih zapovedih« (Katekizem, 1962), ki izražajo neposredne zaključke naravnega moralnega zakona. Celotna ekonomija stare zaveze je predvsem usmerjena k temu, da pripravlja, oznanja in ponazarja prihod Odrešenika.¹²

⁸ »Uporaba naravne postave je zelo različna; zahtevati more razmislek, ki se ozira na mnogovrstnost življenjskih razmer, v skladu s kraji, časi in okoliščinami. Kljub temu naravna postava ostane sredi najrazličnejših kultur kakor pravilo, ki povezuje med seboj ljudi in jim onkraj neizogibnih razlik nalaga skupna načela« (Katekizem, 1957).

⁹ Prim. SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 42.

¹⁰ Prim. *prav tam*, 102.

¹¹ Pij XII., Okr. *Humani generis*: DS 3876. Prim. Katekizem, 1960.

¹² Prim. II. VATIKANSKI KONCIL, Konst. *Dei verbum*, 15.

Nova postava ali evangelijska postava ali Kristusova postava »je milost Svetega Duha, podarjena z vero v Kristusa. Zunanji predpisi, o katerih govori tudi evangelij, pripravljajo na to milost ali izkazujejo njene učinke v življenju.«¹³

Glavni del Kristusove postave je milost Svetega Duha, ki ozdravlja celotnega človeka, in se kaže v veri, ki deluje po ljubezni.¹⁴ V temelju je to notranji zakon, ki daje notranjo moč za izpolnjevanje tega, kar uči. Na drugem mestu pa je tudi zapisan zakon, ki ga najdemo v Gospodovem nauku (govor na gori, blagri itd.) in v moralnem poučevanju apostolov, ki ju je mogoče povzeti v zapovedi ljubezni. Ta drugi element pa ni drugotnega pomena, kajti milost Svetega Duha, vlita v vernikovo srce, nujno zahteva »življenje po Duhu« in se izraža po »sadovih Duha«, katerim se zoperstavljajo »dela mesa« (prim. *Gal* 5,16-26).

Cerkev je s svojim učiteljstvom verodostojna razlagalka naravnega zakona (prim. *Katekizem*, 2036). To poslanstvo ni omejeno samo na vernike, temveč – po Kristusovem ukazu: *euntes, docete omnes gentes* (Mt 28,19) – zaobjema vse ljudi. Od tod izhaja odgovornost, ki jo imajo kristjani glede poučevanja naravnega moralnega zakona, saj ga po veri in s pomočjo učiteljstva zlahka in brez zmote spoznavajo.

4. CIVILNI ZAKONI

Civilni zakoni so normativni predpisi, ki jih izda državna oblast (običajno zakonodajalni organ države) s ciljem *razglašati, izrecno določati* ali *konkretizirati* zahteve naravnega moralnega zakona, ki so potrebne za omogočanje in ustrezno urejanje življenja državljanov na področju politično organizirane družbe.¹⁵ Predvsem morajo zagotavljati mir in varnost, svobodo, pravičnost, varstvo temeljnih pravic človeške osebe in javno moralnost.¹⁶

Krepost pravičnost vključuje moralno obveznost izpolnjevati pravične civilne zakone. Resnost te obveznosti je odvisna od tega, v kolikšni meri je vsebina zakona pomembna za skupno dobro družbe.

Nepravični so zakoni, ki nasprotujejo naravnemu moralnemu zakonu in skupnemu dobremu družbe. Natančneje povedano so nepravični tisti zakoni:

1) ki prepovedujejo državljanom storiti kaj, kar je zanje moralno obvezno, ali ki ukazujejo storiti kaj, česar ni mogoče storiti brez povzročitve moralne krivde;

¹³ SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 24. Prim. SV. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 106, a. 1, c. in ad 2.

¹⁴ Prim. SV. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 108, a. 1.

¹⁵ Prim. SV. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 95, a. 2; *Katekizem*, 1959.

¹⁶ Prim. SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Evangelium vitae*, 25. 3. 1995, 71.

2) ki pozitivno škodijo ali jemljejo dolžno zaščito dobrinam, ki spadajo v skupno dobro: življenje, pravičnost, temeljne pravice človeške osebe, zakonska skupnost in družina itd.;

3) ki niso zakonito sprejeti;

4) ki bremen in ugodnosti ne razdeljujejo med državljane na pravičen in sorazmeren način.

Nepravični civilni zakoni človeka ne vežejo v vesti; nasprotno, obstaja moralna dolžnost, da njihovih določb ne izpolni, še zlasti, če so nepravični zaradi razlogov, navedenih pod 1) in 2), da izrazi svoje nestrinjanje in da si jih prizadeva spremeniti, kolikor je to mogoče, oz. vsaj zmanjšati njihove negativne učinke. Včasih se je treba zateči tudi k ugovoru vesti (prim. *Katekizem*, 2242-2243).¹⁷

5. CERKVENI ZAKONI IN ZAPOVEDI

Bog je hotel, da je del odrešenjskega načrta tudi to, da ljudje sestavljajo skupnost¹⁸: Cerkev, ki jo je ustanovil Jezus Kristus in je po Njem prejela vsa sredstva za izpolnjevanje svojega nadnaravnega cilja, ki je zveličanje duš. Med temi sredstvi je tudi zakonodajna oblast, ki jo imajo: papež za vesoljno Cerkev ter škofje – in njim primerljivi dostojanstveniki – na svojih območjih. Večji del zakonov splošnega obsega je zbranih v Zakoniku cerkvenega prava. Obstaja en zakonik za vernike latinskega obreda in eden za vernike vzhodnega obreda.

Iz cerkvenih zakonov izhaja resnična moralna obveznost¹⁹, ki bo resna ali manj resna glede na tehtnost vsebine.

Splošnih cerkvenih zapovedi je pet: 1) udeležuj se maše v nedeljo in druge zapovedane praznike in ne opravljaj nobenih del in dejavnosti, ki ogrožajo posvečevanje teh dni (prim. *Katekizem*, 2042); 2) spovej se svojih grehov vsaj enkrat v letu (prim. *Katekizem*, 2042); 3) prejmi sveto Rešnje telo vsaj v velikonočnem času (prim. *Katekizem*, 2042); 4) zdrži se uživanja mesa in upoštevaj post v dnevih, ki jih je Cerkev določila (prim. *Katekizem*, 2043); 5) podpiraj Cerkev v njenih gmotnih potrebah (prim. *Katekizem*, 2043).

¹⁷ Sv. JANEZ PAVEL II., Okr. *Evangelium vitae*, 72-74.

¹⁸ Prim. II. VATIKANSKI KONCIL, Konst. *Lumen gentium*, 9.

¹⁹ Prim. TRIDENTINSKI KONCIL, *Kanoni o zakramentu krsta*, 8: DS 1621.

6. SVOBODA IN ZAKON

Obstajajo načini za obravnavanje moralnih vprašanj, pri katerih se zdi, da predpostavljajo, da so etične zahteve, ki jih vsebuje moralni zakon, nekaj eksternega glede na svobodo. V tem primeru izgleda, da si svoboda in zakon nasprotujeta in se medsebojno omejujeta: kakor da bi se svoboda začela tam, kjer se konča zakon, in obratno.

V resnici pa svobodno ravnanje ne izhaja iz nagona ali iz fizične ali biološke potrebe, temveč ga vsak človek uravnava skladno s svojim spoznanjem o dobrem in zlu: svobodno uresničuje *dobro*, ki je vsebovano v moralnem zakonu, in svobodno se izogiba zlu, ki ga po istem zakonu spozna.

Zanikanje dobrega, ki ga človek spozna po moralnem zakonu, ni svoboda, temveč greh. To, kar nasprotuje moralnemu zakonu je greh, ne svoboda. Zakon vsekakor nakazuje, da je treba popravljati želje po uresničevanju grešnih dejanj, ki jih človeška oseba lahko izkusi: želje po maščevanju, po nasilju, po kraji itd., toda to moralno navodilo ni v nasprotju s svobodo, ki vselej stremi k svobodni potrditvi dobrega s strani človeka, prav tako pa ne predstavlja prisile nad svobodo, ki vedno ohranja žalostno možnost, da greši. »Delati slábo ni osvoboditev, temveč suženjstvo (...). Morda [človek tako] dokaže, da je ravnal v skladu s svojim izborom, ni pa uspel izraziti glasú resnične svobode, saj je postal suženj tega, za kar se je odločil; odločil pa se je za najslabše, za odsotnost Boga, in tam ni svobode.«²⁰

Nekaj drugega pa je to, da *človeški zakoni* in predpisi zaradi splošnosti in strnjenosti izrazov, s katerimi so izraženi, lahko v kakšnem posebnem primeru tudi niso verni pokazatelj tega, kar mora določena oseba storiti. Dobro vzgojen človek ve, da mora v teh konkretnih primerih storiti to, kar z gotovostjo spozna kot dobro.²¹ Ne obstaja pa noben primer, ko bi bilo dobro, da nekdo stori notranje slabo dejanje, ki ga prepoveduje negativna zapoved naravnega moralnega zakona ali pozitivnega božjega zakona (prešuštvo, premišljeni umor itd.).²²

7. VEST

»Vest je sodba razuma, po kateri človek spozna nravno kakovost (nravnost) čisto določenega dejanja, katerega misli storiti, ga ravnokar izvršuje ali ga je storil« (*Katekizem*,

²⁰ Sv. JOŽEFMARIJA, Homilija *Svoboda, Božji dar*, v *Božji prijatelji*, 37.

²¹ Prim. Sv. TOMAŽ AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I-II, q. 96, a. 6 y II-II, q. 120.

²² Prim. Sv. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 76, 80, 81, 82.

1778). Vest izoblikuje »*npravno obveznost* v luči naravne postave: je obveznost storiti to, kar človek z dejem svoje vesti *spozna* za dobro, ki mu je naloženo *tu in sedaj*.«²³

Vest je »poslednja odločujoča norma npravnosti«²⁴, zato je v primeru ravnanja zoper njo storjeno moralno zlo. Ta vloga odločujoče norme ne pripada vésti zato, ker bi le-ta bila najvišja norma²⁵, temveč zato ker ima za človeka lastnost, da je poslednja in neizogibna: »sodba vesti *nazadnje* potrdi skladnost kakega konkretnega ravnanja s postavo.«²⁶ Ko človek z gotovostjo presodi, potem ko je problem proučil z vsemi sredstvi, ki jih ima na voljo, tedaj ne obstaja več nobena nadaljnja stopnja, nekakšna vest véstí, sodba o sodbi, kajti v nasprotnem primeru bi se to nadaljevalo v neskončnost.

Pravilna ali *resnicoljubna vest* je tista, ki po resnici presoja o moralnosti nekega dejanja, *zmotna vest* pa tista, ki resnice ne doseže in ocenjuje kot dobro neko dejanje, ki je v resnici slabo, in obratno. Vzrok te zmote je *nevednost*, ki je lahko *nepremagljiva* (in je brez krivde), če v človeku prevlada do te mere, da ni nobene možnosti, da bi jo spoznal in zavrnil, ali pa *premagljiva* (in pomeni krivdo) v primeru, da bi jo bilo mogoče prepoznati in jo premagati, vendar človek noče ukrepati, da bi jo premagal, in nevednost ostane.²⁷ Vest, ki je *zmotna* po človekovi krivdi, ne opravičuje greha in ga lahko celo oteži.

Vest je *gotova*, kadar presoja z moralno gotovostjo, da se ne moti. Pravimo, da je *verjetna*, kadar sodi s prepričanjem, da obstaja določena verjetnost za zmoto, ki pa je manjša od verjetnosti, da ima prav. Rečemo tudi, da je vest *negotova*, kadar se verjetnost zmote smatra za enako ali večjo od verjetnosti pravilne presoje. Nazadnje pravimo, da je vest *zmedena*, kadar si ne upa presojati, ker misli, da je grešno tako uresničenje nekega dejanja kot tudi njegova opustitev.

V praksi se je treba ravnati samo po *gotovi in resnicoljubni vesti* ali pa po *gotovi in nepremagljivo zmotni vesti*.²⁸ Človek ne sme storiti dejanja z negotovo vestjo, temveč mora odstraniti dvom tako, da moli, da vprašanje prouči, da vpraša za nasvet itd.

²³ Sv. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 59.

²⁴ *Prav tam*, 60.

²⁵ *Prim. prav tam*, 60.

²⁶ *Prav tam*, 59.

²⁷ *Prim. prav tam.*, 62; II. VATIKANSKI KONCIL, Konst. *Gaudium et spes*, 16.

²⁸ Gotova in nepremagljivo zmotna vest je moralno pravilo, toda ne na absoluten način: obvezuje samo dokler zmota traja. In ta obveznost ne izhaja iz nje same: obvezujoča moč vesti izhaja iz resnice, zato lahko zmotna vest obvezuje samo, kolikor je subjektivno in nepremagljivo spoznana kot resnicoljubna. V zelo pomembnih zadevah (premišljeni umor ipd.) je zelo težko, da bi bila zmota vesti brez krivde.

8. VZGOJA VESTI

Moralno negativna dejanja, storjena v nepremagljivi nevednosti, so škodljiva za tistega, ki jih zagreši in morda tudi za druge, v vsakem primeru pa lahko povzročijo nadaljnjo zatemnitev vesti. Od tod izhaja nujna potreba po vzgoji vesti (prim. *Katekizem*, 1783).

Da bi si vzgojili pravilno vest, je potrebno poučevati razum v spoznavanju resnice — za kar ima kristjan na voljo pomoč cerkvenega učiteljstva — ter vzgajati voljo in čustva s pomočjo udejanjanja kreposti.²⁹ To je naloga, ki traja celo življenje (prim. *Katekizem*, 1784).

Pri vzgoji vesti je še zlasti pomembna ponižnost, ki jo pridobimo tako, da smo pred Bogom iskreni, ter duhovno vodstvo.³⁰

Ángel Rodríguez Luño

Osnovna literatura

Katekizem katoliške Cerkve, 1730-1742, 1776-1794 y 1950-1974.

SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor* (Sijaj resnice), 6. 8. 1993, 28-64.

Priporočeno branje

SV. JOŽEFMARIJA, Homilija *Svoboda, Božji dar, v Božji prijatelji*, 23-38.

E. COLOM, A. RODRÍGUEZ LUÑO, *Elegidos en Cristo para ser santos. Curso de teología moral fundamental*, Palabra, Madrid 2000.

²⁹ Prim. SV. JANEZ PAVEL II., Okr. *Veritatis splendor*, 64.

³⁰ »Naloga duhovnega vodstva ne sme biti usmerjena v proizvodnjo bitij brez lastne presoje, ki delajo samo to, kar jim drugi rečejo; nasprotno, duhovno vodstvo se mora nagibati k oblikovanju ljudi s presojo. Lastna presoja pa predpostavlja zrelost, trdna prepričanja, zadostno poznavanje nauka, duhovno občutljivost in vzgojo volje« (SV. JOŽEFMARIJA, *Pogovori z msgr. Escrivájem*, 93).